

Het CAR-model voor leerklimaat

Mensen voelen zich meer betrokken bij wat zij doen, naarmate hun basisbehoeften meer bevredigd zijn. Betrokkenheid is een essentieel bestanddeel van een positief leerklimaat. Als het onderwijs (meer) tegemoet komt aan de basisbehoeften van de deelnemers bevordert dat het leerklimaat en hun motivatie.

De belangrijkste menselijke basisbehoeften zijn:

Competentie: iedereen wil het gevoel hebben dat hij/zij iets kan.

Autonomie: iedereen wil zelf iets te zeggen hebben over bepaalde dingen in het leven.

Relatie: iedereen wil bevredigende relaties met medemensen onderhouden.

Effectief onderwijs is vooral affectief onderwijs

COMPETENTIE

Ieder individu wil zich competent voelen. Dat is een menselijke basisbehoefte. Bij gevoelens van (in)competentie speelt het *ik-systeem* (zelfbeeld, zelfcontrole en gevoel van eigenwaarde) een cruciale rol. De strijd in het ik-systeem tussen de positieve en negatieve waardering van wat iemand kan, leidt tot het *vermijden* van de taak óf *toenaderen* tot de taak. Bij toenaderen spreken we van *betrokkenheid*. Betrokkenheid leidt tot *motivatie* en een *positief leerklimaat*.

Waarom herken je een docent die het gevoel van competentie bij de deelnemers vergroot?

- **Successen beleven, trots zijn**

Deelnemers beleven hun successen als ze zich bewust zijn van het behaalde resultaat. Een goed resultaat spreekt voor de docent als vakexpert misschien wel vanzelf, maar voor de deelnemer als beginner niet.

De docent:

- geeft zoveel mogelijk positieve feedback;
- stemt af op het niveau van de deelnemers;
- betreft deelnemers zoveel mogelijk actief bij de les;
- volgt en bewaakt het leren en geeft, indien nodig, extra uitleg.

- **Verklaring van het succes/falen**

Deelnemers verklaren hun succes en falen op heel verschillende manieren. Verklaring van succes en falen heeft een sterk effect op motivatie, omdat ze betrekking hebben op de

zelfcontrole mogelijkheden: heeft de deelnemer het gevoel dat hij/zij er wat aan kan doen of staat hij/zij met lege handen?

De docent kan invloed uitoefenen op de (meestal onbewuste) verklaringen die deelnemers hebben voor hun succes en falen. Dat kan op de volgende manier.

De docent stimuleert de deelnemers hun succes en falen toe te schrijven aan *controleerbare factoren* (inspanning, fitheid, op tijd hulp ingeroepen, reputatie bij de docent), maar **niet** aan *niet-controleerbare factoren* (aanleg, intelligentie, pech of geluk, moeilijkheidsgraad van de leerstof).

- **Feedback**

De docent geeft systematisch feedback op gewenst gedrag. Bij ongewenst gedrag zegt de docent niet alleen wat hij/zij waarneemt maar laat hij/zij ook weten welk gedrag wél gewenst is (positieve feedback). De deelnemer weet dan beter wat hij wél moet doen, dat motiveert meer dan dat je alleen weet wat je niet moet doen. De docent geeft de feedback zaakgericht en niet persoonsgericht.

- **Het geleerde levert iets op**

De docent laat de deelnemers zich ervan bewust worden dat ze eerst iets niet konden en dat ze het nu wel kunnen.

- **Waardering voor niet-schoolse competenties**

De docent benoemt en waardeert openlijk competenties die niet onmiddellijk zijn terug te voeren op schoolse vaardigheden (veel weten over computers, goed kunnen skaten, goed zijn in een baantje).

- **Belangstelling voor de wijze waarop individuele deelnemers leren**

De docent:

- weet wat er gebeurt in het hoofd van deelnemers als ze leren
- is op de hoogte van de fenomenen 'leerstijlen' en 'meervoudige intelligentie'

AUTONOMIE

Ieder individu wil dingen zelf kunnen bepalen. Dit is een menselijke basisbehoefte.

Bij autonomie gaat het om '*eigenaarschap*' over de situatie. Gevoel van eigenaarschap en van controle bevordert de motivatie en een *positief leerklimaat*. Dat geldt niet alleen voor de deelnemers maar ook voor de ouders. Daarom is het verstandig de ouders zoveel mogelijk te betrekken bij het leren van hun deelnemers.

Waarom herken je een docent die de autonomie van de deelnemers bevordert?

- **Eigen inbreng**

De docent stimuleert deelnemers hun eigen werkelijkheid te laten inbrengen en dwarsverbanden tussen school en hun leefwereld te laten leggen. Twee willekeurig gekozen voorbeelden hiervan:

- oriëntatie op een nieuw onderwerp met opdrachtjes als: 'wie heeft al eens.', 'wat weet je over...'
- uitleg van parallelle lijnen a.h.v. allerlei waarneembare lijnen in het klaslokaal.

- **Persoonlijke betekenis geven aan de opdrachten**

Als deelnemers persoonlijk betekenis kunnen geven aan wat zij moeten doen, vergroot dat het gevoel van 'eigenaarschap'. Ze vinden het fijn iets van zichzelf kwijt te kunnen via de opdrachten. De docent:

- zwengelt met de klas de discussie aan of stelt vragen over het doel, het belang en het realiteitsgehalte van de opdrachten.
- activeert de al aanwezige kennis met oriënteringsopdrachtjes.
- tracht waar mogelijk de stof interessant te maken of op een leuke manier aan te bieden.

- **Regels en afspraken**

De docenten stelt gedragsregels samen met de klas vast. De deelnemers worden dan 'eigenaar' van de regels en voelen zich meer verantwoordelijk voor het opvolgen van de regels.

- **Verantwoordelijkheid geven**

De docent:

- geeft deelnemers taken, bijv. bepaalde groepsrollen bij het werken in groepjes.
- laat deelnemers elkaar feedback/advies geven, bijv. bij een presentatie of schriftelijke werk.
- tracht de deelnemers verantwoordelijk te maken door ze in de frontale les te betrekken bij vragen en antwoorden van mededeelnemers, door het inlassen van wachttijd tussen vraagstelling en antwoord in combinatie met het niet noemen van de deelnemernaam vóór of meteen na een vraag.
- geeft de deelnemers een taak voor langer dan 1 les.
- geeft bij opdrachten de juiste tijdslimieten aan (te kort geeft angst, te lang leidt tot verveling).

- **Keuzemogelijkheden bieden**

De docent:

- stelt niet alle opdrachten verplicht, de deelnemers mogen kiezen welke opdrachten zij niet maken.
- laat deelnemers bij opdrachten zelf de volgorde bepalen.
- biedt rondom een onderwerp verschillende soorten taken aan waaruit de deelnemers mogen kiezen.
- biedt opdrachten aan waarin de deelnemers iets van zichzelf kwijt kunnen.
- laat de klas kiezen met welk hoofdstuk begonnen of verdergegaan wordt.

- **Aandacht voor de aanpak**

De docent geeft feedback op of vraagt van de deelnemers zelfevaluatie over het proces: hoe aangepakt? wat ging goed? wat kon beter? hoe doe je het de volgende keer?

- **Aanpassing aan individuele eigenschappen v.d. deelnemers.: leerstijl, interesse, niveau, zelfstandigheid.**

De docent hanteert gevarieerde didactische werkvormen.

RELATIE

Het hebben van bevredigende en veilige sociale relaties is een menselijke basisbehoefte. Voor het bevorderen van een positief leerklimaat is de relatie met de docent van groot belang. De deelnemers leren meestal voor een docent, mits deze betrokken is op hen. Betrokkenheid van de docent veroorzaakt weer gevoelens van betrokkenheid bij de deelnemers ("ik doe ertoe"). Betrokkenheid is de basis van motivatie.

Waaraan herken je een docent die zijn/haar relatie met de deelnemers versterkt?

- **Vertrouwen bij de deelnemer**

De docent geeft de deelnemer het vertrouwen dat hij/zij gesteund en gestimuleerd wordt. De docent is zichtbaar aanwezig voor hulp zonder de autonomie van de deelnemer aan te tasten (doodknuffelen).

- **Vertrouwen bij de docent**

De docent gaat er structureel van uit dat de deelnemer iets kan. Deze positieve houding veroorzaakt dat de deelnemer aan de verwachting van de docent gaat beantwoorden (self fulfilling prophecy). Daardoor groeit het zelfvertrouwen en presteert de deelnemer beter. (In onderzoek naar 'ongewoon effectieve scholen' blijkt de positieve docentverwachting telkens één van de belangrijkste succesfactoren te zijn).

Bij negatieve verwachtingen van de docent werkt het mechanisme van de selffulfilling prophecy zo mogelijk nog krachtiger!

- **Structuur, helderheid**

De docent maakt glashelder wat hij/zij van de deelnemers verwacht door het formuleren van volledige opdrachten, van de doelen en van de eisen vóórdát de deelnemers aan het werk gaan. De deelnemer weet dan precies wat hij/zij moet doen en gaat daardoor gemakkelijker aan de slag.

- **Feedback**

- De docent geeft positieve feedback op de antwoorden van de deelnemers, maar ook op hun gedrag: de docent prijst het gewenste gedrag. De positieve feedback is gemeend en wordt gegeven in het bijzijn van anderen.
- Negatieve feedback wordt verwoord in termen van 'wat kan beter?', is gericht op de prestatie en niet op de persoon, is zo concreet mogelijk, opdat de deelnemer weet hij/zij precies moet veranderen.
- Fouten zijn kansen om iets te leren. Fouten maken mag (moet!), iets niet weten mag.
- De docent beloont de leerinspanningen. Voorbeeld: alleen al het maken van het huiswerk levert punten op en des te meer punten naarmate het beter gemaakt is.
- Vuistregel voor feedback: 3x Gloeien (wat gaat goed?) tegen 1x Groeien (wat kan beter?). De deelnemer ervaart hierdoor veiligheid en hoeft niet de vluchten in 'weet ik niet' of in het zich onttrekken aan de taak.

- **Tonen van respect en warmte voor de deelnemers**

Voorbeelden:

- de docent ondersteunt het wij-gevoel, hij/zij spreekt weinig in termen van 'ik' en 'jullie' en veel in termen van 'wij' en 'ons'.
- de docent behandelt de groep niet als één meute, bijv. hij/zij spreekt de deelnemers altijd met de voornaam aan, tracht één-op-één-contacten te onderhouden, begint na straf met een schone lei.
- de docent weet wat de deelnemers belangrijk, spannend, interessant en leuk vinden.

Docentvaardigheden

	Relatie	Competentie	Autonomie
Interactie	1	2	3
Instructie	4	5	6
Organisatie	7	8	9

Meer, N. Vander, Koolhof, A., Barth, L., Dijkstra, R., Leferink, L. (1998).
Ideeënboek Adaptief Onderwijs Utrecht: APS 1998

Interactie:

De wijze waarop de docent met de studenten contact onderhoudt en de manier waarop zij invloed uitoefent op de contacten tussen de studenten onderling.

Instructie:

De wijze waarop de docent uitleg geeft, de variatie daarbij, de manier waarop de lesmethode wordt gebruikt.

Organisatie:

(klassenmanagement)

De wijze waarop de docent het verloop van de les organiseert en de lesomgeving inricht.

Vaardigheden interactief/ relatie

Vertrouwen en waarderen

- Op afstand prijzen en corrigeren van dichtbij
- Ook gewoon gedrag complimenteren, niet alleen topprestaties
- Complimenteren van individuele studenten en van de groep
- Laten merken aan iedereen dat ze gewaardeerd worden
- Eraan hechten studenten zoveel mogelijk te bemoedigen
- Elke student laten weten dat hij met respect behandeld wordt
- Elke student laten weten dat ook de docent met respect behandeld wenst te worden
- Van de omkeerbaarheid van gedrag uit gaan: wat de docent tegen de studenten zegt moet in principe door hen teruggezegd kunnen worden.
- Antwoorden van studenten serieus nemen en niet accepteren dat zij lachen om fouten van anderen
- Op de achtergrond blijven als studenten tot een gesprek komen (faciliteren)
- Initiatieven van studenten serieus nemen
- Afspraken met studenten nakomen

1		

Ondersteunen

- Vaak voornamen (van studenten) gebruiken
- Persoonlijke aandacht geven aan alle studenten
- Aan vertellende studenten laten zien en horen dat hun verhaal gevolgd wordt
- Regelmatig de ogen laten dwalen door de klas
- Gevoelig zijn voor de signalen van de studenten
- Vragen stellen aan studenten en doorvragen als het kan
- Geduldig zijn en humor gebruiken
- Studenten op hun gemak stellen
- Bespreekbaar maken van klassenklimaat, werkklimaat en omgaan met elkaar
- Leren studenten te reflecteren op hun eigen gedrag
- Laten merken beschikbaar te zijn en naar ze te willen luisteren
- Rekening houden met verschillen in behoefte aan veiligheid en acceptatie
- Discreet omgaan met vertrouwelijke informatie over de thuissituatie van studenten
- Stelling nemen tegen seksisme, racisme, discriminatie en pesten
- Bij studenten bevorderen van sociale vaardigheden en weerbaarheid

Uitdagen

- Studenten elkaar laten helpen en uitleggen
- Studenten laten samenwerken
- Studenten laten vragen stellen aan elkaar
- Stimuleren dat studenten vertrouwen hebben in elkaar, ongeacht hun afkomst, geslacht, ontwikkelingsaspecten en culturele of maatschappelijke achtergrond
- Studenten laten merken dat hun samenwerking belangrijk wordt gevonden
- Een voorbeeld proberen te zijn van hoe men met elkaar omgaat
- Studenten laten merken dat het leuk wordt gevonden in hun klas les te geven.

Vaardigheden interactie/ competentie

	2	

Vertrouwen en waarderen

- Meer complimenten geven dan negatieve correcties
- Studenten regelmatig in het zonnetje zetten
- Complimenten/ correcties geven op wat doen in plaats van op wat ze zijn
- Zoveel mogelijk antwoorden proberen te waarderen
- Ook kleine stappen die studenten doen waarderen
- Het waarderen als studenten elkaar helpen
- Ieders kwaliteiten in de groep bespreken
- Laten blijken van het hebben van hoge, op individuele mogelijkheden van de studenten afgestemde, verwachtingen en vertrouwen stellen in hen
- Aan laten merken dat zij zich houden aan de afspraken
- Een plan van de studenten kunnen laten zoals het is
- Er van uitgaan dat een ieder wel iets weet/kan

Ondersteunen

- Er voor zorgen dat studenten hun geloof in eigen kunnen behouden, herkrijgen
- Met praten studentenover hun leerproces, vragen naar hun verklaring voor succes of falen
- Bevorderen dat studenten hun succes aan zichzelf toeschrijven
- Steunvragen stellen als een student iets niet weet
- Zoveel mogelijk rekening houden met wensen en interesses van de studenten
- Rekening houden met verschillen in zelf vertrouwen van de studenten
- Laten merken dat er verschillende leerstijlen zijn
- Afspraken maken met de groep over niet pesten met betrekking tot fouten maken en verschillende niveaus

Uitdagen

- Studentenlaten ervaren dat hun mening graag gehoord wordt en dat hun commentaar er toe doet
- Studenten graag uitdagen hun kennis en inzicht met hun klasgenoten en hun docent te delen
- Actief beurten geven in plaats van alleen via vingers
- Laten merken dat actief meedoen zeer gewaardeerd wordt
- Studentenstimuleren hun waardering of kritiek over de les te uiten
- Vragen stellen die uitdagen tot nadenken.

Vaardigheden interactie/ autonomie

		3

Vertrouwen en waarderen

- Het waarderen als studenten een eigen mening hebben
- Initiatieven van studenten honoreren
- Zelfstandig werken belonen
- Over de gang van zaken in de klas met studenten overleggen en hun inbreng waar deren
- Studenten zelfstandig laten samenwerken
- Studenten elkaar laten helpen zonder er mee te bemoeien
- Minder controleren
- Dingen bewust aan de eigen verantwoordelijkheid van studenten over laten
- Wel eens het lokaal uitlopen om te laten zien dat er op vertrouwd wordt dat ze zelf de orde kunnen bewaren

Ondersteunen

- Met studenten bespreken dat ze voor zichzelf werken en niet voor het voordeel van een ander
- Rekening houden met verschillen in mogelijkheid tot en behoefte aan autonomie

Uitdagen

- Stimuleren dat studenten van elkaar leren
- Gesprekken hebben met studenten waar in ze voor hun mening mogen uitkomen
- Aan studenten vragen hoe ze dingen zelf hebben opgelost
- Tegen studenten zeggen dat ze het zelf kunnen oplossen als ze met onnodige vragen komen

Vaardigheden instructie/ relatie

Vertrouwen en waarderen

- Zo veel mogelijk positief reageren op antwoorden
- Laten merken dat denkinspanningen gewaardeerd worden
- Samen naar oplossingen zoeken, ieders bijdrage als waardevol en interessant kenmerken
- Studenten bedanken voor hun bijdrage aan de les
- Studenten laten weten dat er oog is voor hun sterke kanten en hun problemen
- Voor iedere studenten duidelijk maken dat er belangstelling bestaat voor wat hij wel en niet weet en kan

4		

Ondersteunen

- Regelmatig hardop meedenken
- Bij het instructie geven wordt meer het leer proces bij de studenten gevolgd
- Tijdens de instructie mogen studenten elkaar helpen
- Studenten laten weten dat zij niet in verlegenheid worden gebracht bij het geven van beurten
- Duidelijk maken dat er begrip is dat leren en les krijgen moeilijk kan zijn
- Tijdens de uitleg laten merken dat de docent er is om hen te ondersteunen en te stimuleren
- Achteraf het werk met de studenten bespreken

Uitdagen

- Laten merken benieuwd te zijn naar ieders denkstappen
- Zoveel mogelijk studenten betrekken bij de instructie, als het kan allemaal
- Overleg tussen studenten stimuleren tijdens de instructie
- Monologen beperken en interactief instrueren
- Proberen aan te sluiten tijdens de instructie bij de belevingswereld van de studenten

Vaardigheden instructie/ competentie

Waarderen

- Een beurt in de klas moet in principe een succesgevoel opleveren
- Laten merken dat er hoge, realistische verwachtingen zijn
- Studenten laten weten dat elk antwoord serieus genomen wordt
- De beurten goed verdelen
- Ook procesaspecten als plezier in het werk, aandacht tijdens de instructie belonen
- Altijd zoeken naar de goede elementen in de antwoorden

	5	

Ondersteunen

- De vragen en opdrachten aanpassen aan het niveau van de studenten toegankelijk maken voor iedereen
- Denkpauzes inlassen
- Het denken van studenten "doorzichtig" maken door hen steunvragen te stellen
- De lengte van de instructie laten afhangen van de instructiebehoefte van de student door bijvoorbeeld te werken met een grote en een kleine groep
- De studenten niet overvragen
- Reflectiemomenten voor studenten inbouwen waarin ze elkaar vertellen wat ze geleerd hebben
- Elke les uitleggen wat het doel is
- Met de hen bespreken dat er verschillende leerstijlen zijn
- Studenten tijdens de instructie samen laten oefenen, waarbij ze merken dat fouten maken mag
- Gebruik maken van voorkennis van studenten
- Teruggrijpen in de instructie op wat vooraf ging
- Studenten leren te reflecteren op leerprocessen die zij doormaken

Uitdagen

- De onderwijshoud zo zinvol en betekenisvol mogelijk maken
- Uitdagende taken geven aan studenten die de lesdoelen bereikt hebben
- Vaak open opdrachten gebruiken
- Ervoor zorgen dat studenten hun eigen ervaringen met het onderwerp kunnen vertellen, laten zien of laten horen
- Niet te gemakkelijke vragen stellen
- Stimuleren dat studenten na de les hun waardering of kritiek uiten
- Variëren in de instructie

Vaardigheden instructie/ autonomie

Vertrouwen en waarderen

- Het bedenken van eigen oplossingen tijdens de instructie waarderen
- Uitstralen dat deelnemers veel zelf kunnen
- Eigen keuzes van hen waarderen
- Initiatieven van studenten honoreren
- Inhoudelijk ingaan op de inbreng van studenten

		6

Ondersteunen

- Studenten elkaar iets laten uitleggen
- Met visuele ondersteuning werken, b.v. op het bord
- Met zelfinstruerend materiaal werken, b.v. met de computer
- Hen zelf of samen laten nakijken

Uitdagen

- Studenten zelf laten kiezen of ze instructie nodig hebben
- Hen uitdagen hun eigen keuzes te maken
- Hen uitdagen hun eigen oplossingen te bedenken
- Studenten hun eigen leerdoelen laten kiezen
- Korte instructies geven en daarna des henzelf laten werken
- Laten merken dat ze het recht hebben zich af en toe terug te trekken
- Stimuleren dat zij hun eigen normen ontwikkelen voor hun werk
- Bevorderen dat studenten het geleerde toepassen in andere situaties

Vaardigheden organisatie/ relatie

Vertrouwen en waarderen

- Laten merken in de organisatie dat samenwerken belangrijk wordt gevonden
- De tijd nemen om met studenten te praten over de voortgang van het werk
- De tijd nemen om hen waardering bij te brengen voor hun schoolspullen
- Ondersteunen

- De klas zo inrichten dat oogcontact tussen studenten onderling en tussen de deelnemers en docent mogelijk is
- Tijd inbouwen voor persoonlijke aandacht
- Het lokaal zo inrichten dat er geen irritaties ontstaan over looproutes en het vinden van het materiaal
- Duidelijke afspraken maken over elkaar helpen
- Soms de indeling in groepjes regisseren
- Uitdagen

- Inspraak geven in de lesorganisatie en de klasseninrichting
- Studenten uitdagen iets samen te doen
- Graag werken in groepen om het contact te stimuleren
- De klas zo inrichten dat er op een flexibele manier gewerkt kan worden in groepjes
- Ongedwongen en gezellige momenten in de lessen inbouwen
- Aandacht hebben voor de sfeer in de klasseninrichting.

7		

Vaardigheden organisatie/ competentie

Vertrouwen

- Studenten kunnen in het lokaal zelfstandig werken
- Ervan uitgaan dat studenten hun eigen werk goed doen
- Voorstellen over de klassenorganisatie waarderen

	8	

Ondersteunen

- Studenten leren elkaar te helpen en daar regels voor hebben
- Voor tempo - en niveaudifferentiatie zorgen
- Afspraken hebben over de beschikbaarheid van de docent als de student hem nodig heeft
- Mogelijkheden voor studenten hebben om alleen rustig te kunnen werken
- Studenten hebben allemaal verschillend werk, waardoor ze zich minder met elkaar behoeven te vergelijken
- Zorgen voor ondersteuning die op maat is en op het juiste moment komt.

Uitdagen

- Werkvormen gebruiken die uitdagen tot actief leren
- Werkvormen gebruiken waardoor studenten op verschillende manieren kunnen leren
- Stimuleren dat studenten hun eigen werk nakijken
- Aantrekkelijk werk voldoende voor elk niveau hebben

Vaardigheden organisatie/ autonomie

Vertrouwen

- Studenten controleren hun eigen werk en houden hun vorderingen bij
- Zij maken afspraken met zichzelf over wat en hoeveel ze af hebben in een bepaalde hoeveelheid tijd
- Ze betrekken in de samenstelling van de groepen
- Hen laten meebepalen hoe de klas wordt ingericht
- Hen zelf verantwoordelijkheid geven voor hun materialen en voor het opgeruimd houden van de klas
- Studenten ook medeverantwoordelijk doen zijn voor elkaar
- Studenten zelf hun materiaal laten pakken
- Een aantal organisatorische taken over laten aan hen
- Studenten werken samen

		9

Ondersteunen

- Heldere, door de studenten geaccepteerde regels hebben, in beperkte, overzichtelijke mate
- Rekening houden met verschillen tussen studenten wat betreft zelfstandigheid en het dragen van verantwoordelijkheid
- Zorgen voor een duidelijke les- en tijdsindeling
- Zorgen voor een visuele ondersteuning van taken, b.v. op het bord of op het planbord waarop de studenten hun keuzes kunnen aangeven
- Zorgen voor een opgeruimd lokaal
- Tonen dat de docent zelf zorgvuldig met de materialen omgaat
- Voor een opstelling kiezen waarin elkaar helpen vanzelfsprekend is

Uitdagen

- Ruimte inplannen voor taken waarin de eigen mening van studenten naar voren komt
- Ruimte inplannen voor zelfexpressie en creativiteit
- Vrij toegankelijke extra materialen hebben, zoals een wisselende collectie boeken en spelletjes
- Studenten uitdagen nieuwe materialen en situaties te ontdekken